

UDK: 316.347:353](497.5-3 Istra)
353:316.347](497.5-3 Istra)
323.1(497.5-3 Istra)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 24. 12. 1996.

Boris Banovac

Pedagoški fakultet Rijeka

E-mail: boris.banovac@ri.tel.hr

ETNIČNOST I REGIONALIZAM U ISTRI: POVIJESNI RAKURS I SUVREMENI KONTEKST

SAŽETAK

Rasprava o etničnosti i regionalizmu u Istri podrazumijeva povijesni okvir. Povijesni pristup mora biti dopunjen strukturalnom analizom. Ukoliko se pitanjima etničke i regionalne identifikacije u Istri pristupi otvoreno i bez predrasuda, ova dva oblika identifikacije se ne moraju predstaviti kao suprotstavljeni već mogu biti kompatibilni. U tom smislu možemo pretpostaviti da postoje bitne razlike između objektivnog "izvanjskog" pogleda na istarsku situaciju i pogleda "iznutra" koji je svojstven samim sudionicima. Stvarnim, životnim situacijama svojstveni su višestruki oblici identifikacije, a od društvenoga konteksta ovisi koji će segmenti identiteta poprimiti manifestni karakter, a koji će zadržati latentni oblik. U analizi regionalizma na istarskom području autor se bavi njegovom političkom organizacijom, kategorijom "istrijanstva" te analizom političkoga "tržišta" u Istri. U zaključnom dijelu rada procese regionalne mobilizacije u Istri autor dovodi u vezu sa širim društvenim kontekstom. S tog stanovišta, rješavanje konfliktnih situacija u odnosima etničke i regionalne identifikacije velikim dijelom zavisi od stabilizacije hrvatskog društva u cjelini.

KLJUČNE RIJEČI: Istra, etničnost, regionalizam, identifikacija, zavičajnost

KEY WORDS: Istria, ethnicity, regionalism, identification, local identity

Ovaj rad nema ambiciju biti povijesnom studijom. Međutim, kako se društveni procesi u Istri ne mogu razumjeti bez povijesnog okvira u kojem nastaju njihove pretpostavke i bitni elementi, povijesni pregled najvažnijih događaja nezaobilazan je u promišljanju suvremenosti. Zbog toga ćemo se na nekoliko sljedećih stranica ograničiti na prilično grub nacrt onih povijesnih tendencija koje smatramo važnim za predmet našeg istraživanja.

1. Povijesni rakurs

Naseljena još u prapovijesti, Istra je od davnina predstavljala područje susreta različitih naroda i kultura. S druge strane, ovaj je teritorij predstavljao dodirnu točku različitih carstava, država i političkih interesa. Prve velike etničke i kulturne promjene na područje Istre donose rimska osvajanja koja znače uspostavu političke dominacije nad glavninom poluotoka, ali i akulturaciju i romanizaciju domorodačkog stanovništva (Histri). Pored toga, dolazi do kolonizacije i naseljavanja romanskog pučanstva na posjedima koji su oduzeti Histrima nakon njihovog poraza 177. pr.n.e. Prodor Istočnih Gota koji je uslijedio nakon pada Rimskog carstva nije, čini se, imao značajniji utjecaj na društvenu strukturu u Istri i okolnim područjima. Izgleda da su tadašnji doseljenici uglavnom prihvaćali način života starosjedilačkog stanovništva.

Drugačije je bilo u vrijeme vlasti Bizanta (538-788). Krajem 5. i početkom 6. st. započinju prodori Hrvata na Istarski teritorij. Od tada će migracije hrvatskog naroda u različitim oblicima biti redovita pojava na ovom prostoru. Posebno je u tom smislu značajan proces feudalizacije koji provodi franačka vlast u 8. i 9. stoljeću. Tada se na dotadašnja javna gradska poljoprivredna dobra dovode Slaveni (Hrvati) što je izazivalo otpore kod romaniziranoga gradskog stanovništva i sukobe s franačkim vlastodržcima (Gruber, 1924: 20-21). Međutim, procesi feudalizacije nisu se mogli zaustaviti. Sa stanovišta promjene etničke strukture u Istri značajno je odvajanje od italskog kraljevstva i potpadanje pod jači utjecaj njemačkih feudalaca u 10. st. Udaljenost feudalnih gospodara i namjesnički način upravljanja posjedima utjecali su na policentričnost uprave i slabljenje središnje feudalne vlasti. Ovakvu situaciju je posebno koristila Venecija kako bi ojačala utjecaj u istarskim gradovima i kontrolu nad pomorskom trgovinom (Gruber, 1924: 52).

Od 12. st. dolazi do sukoba između istarskih gradova i Venecije u koje se početkom 13. st. uključuje i akvilejska patrijaršija. U ovim sukobima ključnu ulogu odigrali su istarski gradovi koji su radije odabirali predaju Mlečanima nego akvilejske gospodare koji su nastojali uspostaviti centraliziranu feudalnu vlast u Istri. Spomenuti sukobi traju sve do početka 16. st. kada glavnina istarskog poluotoka (tri četvrtine teritorija) potpada pod vlast Venecije, a središnji dio (Pazinska grofovija) dolazi u ruke Habsburgovaca. Ovakva se teritorijalna podjela održala do propasti Mletačke republike i imala velike posljedice po etničko strukturiranje istarskoga prostora. Višestoljetna politička podvojenost je nesumnjivo negativno utjecala na integracijske procese što je posebno pogađalo hrvatsku etničku skupinu koja je pretežno živjela u istarskim selima. Česti sukobi između mletačke vojske i austrijskog nadvojvode bili

su praćeni pljačkom sela s obje strane, a to je imalo za posljedicu migracije i depopulaciju, odnosno "pražnjenje" sela od starosjedilačkog pučanstva. Tijekom 16. i 17. st. i mletačka i austrijska vlast nastoje popraviti katastrofalnu gospodarsku situaciju poticanjem kolonizacije opustošenih dijelova Istre. U tom razdoblju se na ovaj prostor doseljavaju po etničkom sastavu šarolike skupine (Bertoša, 1995: 760-761). Pored Hrvata dolaze koloni talijanskoga, grčkog, albanskog i rumunjskog podrijetla. Ipak, istraživanja ovoga razdoblja ukazuju na činjenicu da je kolonizacija zadržala pretežno hrvatsko obilježje. Iako su u ovim etničkim previranjima bili na djelu procesi akulturacije, pri čemu se to odnosilo prvenstveno na hrvatsko pučanstvo u gradovima i talijansko na selima, hrvatska etničnost se uspjela u čitavom ovom razdoblju oduprijeti i austrijskim i mletačkim asimilacijskim težnjama.

Propast Venecije u 18. st. i potpadanje pod francusku, a zatim opet pod austrijsku vlast obilježili su novu etapu u društvenom razvoju Istre. Sa stanovišta problema kojim se bavimo najznačajniji procesi toga razdoblja svakako su konkurentski odnosi hrvatskoga i talijanskog entiteta u Istri, koje je posredno poticala austrijska vlast. Udaljenost središta političke uprave (Beč), geostrateški položaj Istre i ograničene mogućnosti germanizacije svakodnevnog života utjecali su na stvaranje konfliktnih situacija među istarskim Hrvatima i Talijanima. Posebno osjetljivo pitanje u tom smislu bilo je pitanje uporabe jezika u školama. Iako je službeni jezik trebao biti njemački, gospodarski moćniji talijanski krugovi i inteligencija uspijevali su nametnuti talijanski jezik, dok se tzv. "ilirski" jezik uvodi tek sredinom 19. st. (1847). Prema tome, Hrvati u Istri nalazili su se pod dvostrukim asimilacijskim pritiskom: germanskim koji je imao službeni, institucionalni karakter i talijanskim koji je djelovao na gospodarskoj i kulturnoj osnovi. Gospodarska nadmoć talijanske manjine omogućavala je ovoj skupini kontrolu mehanizama socijalne promocije, tako da talijanaštvo i potalijančivanje hrvatskog pučanstva već tada poprimaju široke razmjere. Kako u Istri nije postojao izdiferencirani sloj laičke inteligencije, otpor asimilacijskim procesima pružali su najviše svećenici. Zato je uloga svećenstva u procesima etničke i nacionalne mobilizacije istarskih Hrvata bila značajnija nego u drugim krajevima. Istarski svećenici su pripremili i do kraja vodili proces narodne i nacionalne integracije (v. Milanović, 1991: 181 i dalje).

Ovo je razdoblje velikih političkih previranja. Na proces nacionalnog osvješćivanja Hrvata u Istri utječu unutarnje i izvanjske povijesne okolnosti. To je doba talijanskog *Risorgimenta* i stvaranja moderne talijanske države. Vrtlog koji se odvijao u bliskom susjedstvu zahvatio je na određeni način i Istru. Talijanska se inteligencija u Istri uključila u procese političke i kulturne integracije vlastite nacije

što je potaknulo agresivniji talijanski stav spram Istre, politizaciju istarskoga socijalnog prostora i pojavu talijanskog iredentizma. Odnosi su se posebno zaoštrili kad su talijanski zastupnici u austrijskoj ustavotvornoj skupštini zatražili uvođenje talijanskoga jezika kao službenog u većem dijelu Istre. Spomenuti događaji su utjecali na mobilizaciju hrvatske etničke skupine u Istri iako je ona raspolagala daleko slabijim gospodarskim, kulturnim i političkim resursima nego talijanska manjina. U tom razdoblju organiziraju se prve masovne manifestacije istarskih Hrvata, a postavljaju se po prvi puta i zahtjevi za čvršćim povezivanjem Istre s Banskom Hrvatskom (Milanović, 1991: 200).

Drugi aspekt nacionalnog osvješćivanja povezan je s razgrađivanjem feudalnih društvenih struktura u Istri i s uspostavljanjem institucija građanskoga društva. U tom smislu je izuzetno važan događaj uspostavljanje istarske pokrajine (markgrofovije) 1861. godine, sa sjedištem u Poreču. Pokrajina je imala Sabor čiji su zastupnici birani iz četiri kurije: veleposjednici, trgovačka komora, gradovi i sela, a biskupi su bili zastupnici po položaju. Izborni sustav je privilegirao talijansku manjinu, ali su ključnu ulogu u uspostavljanju ravnoteže nacionalnih interesa odigrala tri biskupa, dva Hrvata i jedan Slovenac (porečki, krčki i tršćanski).

Središnja ličnost u ovim događajima bio je Juraj Dobrila, hrvatski biskup i glavni pokretač "Naše sloge" (1870), lista koji je odigrao veliku ulogu u procesima hrvatskoga narodnog preporoda. U uvjetima kad se hrvatski jezik potiskuje iz obrazovnog sustava i u uvjetima nepostojanja hrvatskoga intelektualnog sloja, list "Naša sloga" odigrao je dvostruku ulogu. S jedne strane, zbog svog popularnog usmjerenja doprinio je nacionalnoj mobilizaciji hrvatskog življa u istarskim selima, a s druge je strane poslužio okupljanju hrvatskoga intelektualnog potencijala u Istri. Narednih godina sve više jača intelektualni sloj što se ogleda u osnivanju prosvjetnih društava (Bratovščina hrvatskih ljudi 1874, Družba sv. Ćirila i Metoda 1893), otvaranju hrvatskih čitaonica i organizaciji skupova na kojima su uz Hrvate često prisutni i Slovenci (o tome: Spinčić, 1924; Milanović, 1991: 308).

Posebnost ove, najvažnije etape u uobličavanju hrvatskoga nacionalnog identiteta u Istri čini i suradnja sa slovenskim entitetom. Političko povezivanje Hrvata i Slovenaca je nesumnjivo bilo uvjetovano pojavom talijanskog iredentizma. Osnivanjem Slovensko-hrvatskog političkog društva 1878. suradnja dvaju nacionalnih pokreta dobiva i formalni oblik, a savez djeluje u vidu političke stranke. Pokret Hrvata i Slovenaca se krajem 19. st. sve uspješnije suprotstavlja talijanskom iredentizmu, ali uspijeva i od Beča iznuditi određena prava. Tako je Austro-Ugarska bila prisiljena 1883. dopustiti ravnopravnu uporabu hrvatskoga i slovenskog jezika u odnosu na

talijanski. Iako se u praksi posljedice ove odluke nisu značajno osjetile, ovaj i slični događaji doprinosili su jačanju kulturnih i nacionalnih identiteta istarskih Hrvata i Slovenaca. Popis stanovništva iz 1890. pokazuje da je u Istri (po općevnom jeziku) živjelo: 140.713 Hrvata, 118.027 Talijana i 44.418 Slovenaca. Krajem stoljeća (1899) otvorena je i prva hrvatska gimnazija u Pazinu čime je simbolički i stvarno potvrđen kulturni identitet istarskih Hrvata. Političku potvrdu je ovaj proces dobio u izborima za Carevinsko vijeće 1907. godine kad su od pet zastupnika izabrana tri kandidata Hrvatsko-slovenske stranke.

U ideološkom smislu u hrvatskom pokretu u Istri dolaze do izražaja dva temeljna usmjerenja. Prvo je pravaško usmjerenje koje zastupaju istarski zastupnici u Carevinskom vijeću, Vjekoslav Spinčić i Matko Laginja. Oni su u više navrata isticali težnje istarskih Hrvata za sjedinjenjem Istre s Hrvatskom. Međutim, pravaške ideje u Istri nisu mogle imati ekskluzivistički karakter zbog političkog saveza sa Slovencima, tako da se ova pitanja nisu postavljala na radikalnan način. Druga orijentacija, koja više dolazi do izražaja početkom 20. st., je jugoslavenska. Na afirmaciju ovih ideja u Hrvatsko-slovenskoj stranci utjecali su unutarnji i vanjski uvjeti. Savez sa Slovencima je ograničavao mogućnosti definiranja političkih programa na etničko-nacionalnim osnovama. S druge strane, stalno prisutna težnja Italije da izvrši aneksiju Istre i Kvarnerskih otoka jasno je pokazivala otkud dolazi glavna prijetnja kulturnoj, gospodarskoj i političkoj afirmaciji istarskih Hrvata i Slovenaca. Kako je izbijanjem najprije balkanskog rata 1912, a zatim i prvoga svjetskog rata postalo jasno da se nacionalna integracija Hrvata i Slovenaca ne može ostvariti unutar Austro-Ugarske države, Hrvatsko-slovenski pokret u Istri se sve više vezuje za ideju ujedinjenja u državu Srba, Hrvata i Slovenaca.

U tijeku rata, uslijed raspada Austro-Ugarske monarhije, Istra je i ušla u sastav Države SHS, ali je po završetku rata zajedno s otocima pripala Italiji kao nagrada za napuštanje sila Osovine i prijelaz na stranu Antante (1915). Talijanska vlast je odmah po završetku rata pristupila iskorjenjivanju etničkih i nacionalnih stečevina hrvatskoga i slovenskog naroda u Istri. "Brisanje identiteta" (Parovel, 1993) je posebno okrutno provođeno nakon uspostavljanja fašističke vlasti (1922).

Potalijančivanje prezimena je obuhvatilo čak i mrtve, pa su tako mijenjana i imena i prezimena na nadgrobniim spomenicima. Zabranjena su sva hrvatska i slovenska glasila, ukinute škole na narodnom jeziku te raspuštena kulturna, gospodarska i prosvjetna društva. Hrvatski i slovenski intelektualci bili su prisiljeni emigrirati iz Istre (Matko Laginja, Mijo Mirković, Viktor Car Emin itd.). Poseban pritisak vršen je na selo gdje su osiromašeni seljaci bili prisiljeni uzimati zelenaške

zajmove koje nisu mogli vraćati pa su njihova imanja prodavana na dražbama, a oni su često zajedno s obiteljima iseljavali iz Istre. U razdoblju 1910-1943/45. iseljeno je iz Istre oko 53.000 Hrvata (Žerjavić, 1993: 641). Istodobno talijanska fašistička vlast doseljava u Istru kolone iz Italije tako da je, prema istome izvoru, na područje Istre između dva rata doseljeno oko 29.000 ljudi.

Procesi nacionalne integracije u Istri između dva rata bili su odgođeni, ali ne i otklonjeni. Najbolji dokaz tome bio je masovni ustanak Istrana koji je uslijedio nakon rušenja fašizma i kapitulacije Italije u drugome svjetskom ratu, te događaji nakon toga. U svega nekoliko dana u rujnu 1943. Istra je oslobođena zahvaljujući ustanku u kojem je uzelo udjela više od 10.000 Hrvata, Slovenaca i Talijana. Nakon toga, 13. rujna 1943. Narodnooslobodilački odbor za Istru donosi u Pazinu odluku o sjedinjenju Istre s Hrvatskom što je potvrdio i ZAVNOH 20. rujna 1943. Time je ostvaren jedan od najvažnijih ciljeva pokreta za nacionalno oslobođenje Istrana: društvena i teritorijalna integracija s hrvatskim etničkim prostorom u okviru tadašnje jugoslavenske države.

U poratnom razdoblju, događaji koji su još jedanput dramatično izmijenili etničku sliku Istre vezani su za veliki egzodus čiji je vrhunac bio u razdoblju od 1947. do 1954. godine. Iako mnogi aspekti još uvijek nisu istraženi na objektivan način, različiti izvori pokazuju da je iz Istre iselilo nakon drugoga svjetskog rata oko 116.000 Talijana (Žerjavić 1993: 641). Među onima koji su se opredijelili za talijansko državljanstvo bilo je i istarskih Hrvata koji nisu željeli prihvatiti novu vlast. Radilo se mahom o poduzetničkom sloju i imućnijim ljudima. Bio je to posljednji veliki socijalni potres koji je pogodio ovo područje.

Uvid u spomenute povijesne procese neosporno ukazuje na kontinuitet integracijskih procesa hrvatskoga etničkog entiteta od prvih masovnih doseljavanja u 5. i 6. stoljeću do nacionalnog osvješćivanja u 19. st. i teritorijalne integracije s ostalim dijelovima etničkog prostora u 20. st. S druge strane, etnička i nacionalna integracija odvija se na specifičan način. To je uvjetovano brojnim razlozima zemljopisne, kulturne, političke, gospodarske i uopće socijalne naravi. U geopolitičkom smislu Istra je dobar primjer granične (dodirne) periferije što je nesumnjivo utjecalo i na njezinu tisućljetnu političku podijeljenost između najmoćnijih država Europskog kontinenta. Teritorijalno-političke podjele su se održale, tako da je ovo područje i danas tromeđa triju država. U zemljopisnom pogledu, zbog poluotočnog smještaja i prirodnih barijera sa zaleđem (Učka i Ćićarija), predstavlja homogenu prirodno-teritorijalnu cjelinu. Prema kulturnim i etničkim obilježjima ona je prostor prožimanja različitih naroda i kultura, pri čemu dominiraju hrvatska, slovenska i talijanska. Sve su to razlozi koji nameću potrebu kompleksnog pristupa u istraživanju društvene

suvremenosti Istre, posebno kad je riječ o dimenzijama etničke identifikacije i regionalne pripadnosti.

2. Istra iznutra

Povijesna je analiza nezaobilazna pri traganju za odgovorima na postavljena pitanja, ali nije dostatna za objašnjenje pojava koje odstupaju od glavnih struja događanja. Povijesna tradicija, kao što je općepoznato, predstavlja uvijek određeni izbor između materijala koji nastaje u svakodnevnom životu jednog društva. U odabiru materijala koji će biti obrađen i znanstveno vrednovan uvijek imaju velik značaj vrijednosti, pa i politička i ideološka usmjerenja autora i znanstvenika. U nastojanju da se pruže objašnjenja određenih pojava sa stanovišta glavnih povijesnih procesa i tendencija često se iz vida gubi njihova unutarnja struktura koja ih upravo čini posebnima u životnoj svakodnevnicu. Da bi se pružili odgovarajući odgovori na ova "višedimenzionalna" pitanja, potrebna su multidisciplinarna istraživanja, ali i metodološki pluralizam. Jedino je na taj način moguće obuhvatiti vidokrug u kojem se odvija djelovanje socijalnih aktera, kao i one procese identifikacije koji na toj osnovi nastaju. Procesi djelovanja koji su povijesno uvjetovani bivaju često prerađeni u svijesti i djelovanju pojedinaca i grupa i prilagođeni uvjetima svakodnevnog života na način da mogu poprimiti sasvim posebne oblike. Ukoliko se izgubi iz vida ovaj aspekt, lako se pada u zamku pojednostavljenih modela kao što je npr. asimilacionistički koncept "lonca za topljenje" (*melting pot*) koji je dosta dugo odolijevao činjenicama.

Bez namjere da dublje ulazimo u analizu odnosa između povijesnih procesa i društvenih struktura, ograničit ćemo se ovom prilikom na neke hipotetičke odnose koji mogu proširiti mogućnosti istraživanja odnosa etničkog identiteta i regionalne pripadnosti. U odnosu na opisan povijesni okvir, najvažnije pitanje za našu temu je kako je on utjecao na procese etničke i teritorijalne identifikacije u Istri.

2.1. Etnički i nacionalni identiteti - slabija integracija ili pluralizam

Etničnost i etnički identitet su pojave čije je određenje vrlo sporno usprkos činjenici da su društvene znanosti već četvrt stoljeća intenzivno angažirane na njihovom istraživanju. Ne ulazeći na ovom mjestu u detaljnu analizu različitih

određenja etničnosti i etničkog identiteta, možemo samo naznačiti da je najznačajniji doprinos ovih rasprava o definiciji etničkog identiteta u tome što su uglavnom napuštena shvaćanja prema kojima su etnički identiteti biološka obilježja (stigmatizam) pojedinaca i društvenih grupa, koji se mogu samoobnavljati samo u uvjetima kulturnog i socijalnog izolacionizma. Prvi aspekt suvremenog shvaćanja etničkog identiteta ističu N. Glazer i D. Moynihan pozivajući se na Tuminovo određenje etničke grupe kao "društvene grupe koja unutar širega kulturnog i socijalnog sustava zahtijeva ili prihvaća specijalni status zbog niza obilježja (etničkih obilježja) koje izražava ili vjeruje da izražava" (Glazer i Moynihan, 1975). Na temelju ovih i sličnih određenja oni zaključuju kako društvene znanosti nastoje primijeniti pojam "etničke grupe na sve grupe u društvu koje imaju poseban osjećaj vlastite različitosti zasnovan na kulturi i porijeklu". Ovo određenje etničnosti blisko je Barthovom shvaćanju o socijalnim granicama koje omogućuju održavanje etničkih identiteta (Barth, 1969). Drugi aspekt se odnosi na (ne)pripisanost etničkih osobina. Pripisani karakter etničkih obilježja kao što su rasa, jezik, religija, tradicija i sl. treba shvatiti uvjetno jer prema D. Bellu "u uvjetima brzih društvenih promjena i modernizacije može se odabrati identifikacija ili pripadnost na samosvjesni način" (Bell, 1975). Pripisanost etničkih obilježja nema u ovim uvjetima apsolutni već prvenstveno pretpostavljeni karakter. Treći aspekt se tiče odnosa etničkog identiteta i drugih oblika socijalne identifikacije u modernim društvima. Brojnost i različitost životnih situacija i iskustava svakidašnjeg života predstavlja glavni izvor krize identiteta (Berger, Berger i Kellner, 1973). To je osnovni razlog sve težeg održavanja koherentnog identiteta (Cohen, 1974). U takvim uvjetima višestruke identifikacije etnički identitet ima nerijetko, prvenstveno zbog njegove trajnosti i stabilnosti, nadređen položaj. Na temelju ovih odrednica F. Riggs definira etničnost kao "svojstvo koje je zajedničko priznatim članovima zajednice koji imaju posebna kulturna obilježja, uključujući i osjećaj o zajedničkom porijeklu i povijesti, a što se u interakciji s članovima šireg društva iskazuje u vidu različitih kulturnih crta" (Riggs, 1991: 288). U svakom slučaju, etnički identitet ostaje glavnim čimbenikom u određenju grupnih granica na određenom području.

Takav pogled na identifikacijske procese mogli bismo nazvati *pogledom izvana*. Međutim, sa stanovišta samih društvenih aktera proces socijalne identifikacije može se doživljavati na sasvim drugačiji način. Dok istraživači etničnosti i nacionalni ideolozi naglašavaju upravo nadređenost etničkog identiteta, sudionici društvene interakcije mogu davati prvenstvo drugim oblicima identifikacije. Samoidentifikacija društvenih aktera, shvaćena kao odgovor na konkretnu društvenu situaciju, može prednost u identifikacijskim procesima dati identitetima koji imaju svoj temelj u

svakodnevnoj interakciji i koji počivaju na pripadnosti subnacionalnim oblicima zajedništva (selo, kvart, grad, regija). Način na koji sudionici društvenog odnosa shvaćaju procese vlastite identifikacije možemo shvatiti kao *pogled iznutra*.

Regionalna identifikacija u Istri je nesumnjivo snažnije izražena nego u ostalim dijelovima Hrvatske. To sasvim jasno pokazuju posljednji popis pučanstva (1991) i izjašnjavanje biračkog tijela na izborima. Na popisu pučanstva 1991. se 16,1% stanovnika Istre regionalno izjasnilo. Pojava izraženog osjećaja regionalne pripadnosti u Istri svakako nije slučajna, ali nije ni jednoznačno određena. Možemo pretpostaviti da su na to utjecali različiti čimbenici povijesne, kulturne, gospodarske, ali i zemljopisne naravi.

U sadašnjim procesima nacionalnih previranja može se činiti privlačnom teza o nedovoljnoj etničkoj, a onda i nacionalnoj integriranosti grupa koje žive na području Istre. Činjenica da je Istra inkorporirana u hrvatski državni prostor tek u 20. stoljeću zasigurno je ostavila traga, isto kao i njezina tisućljetna podijeljenost među različitim državama. Međutim, tvrdnja o slabijoj integraciji ne govori mnogo o strukturi socijalne pripadnosti i etničke identifikacije na ovome području, kao ni o dinamici međuetničkih i međunacionalnih odnosa u Istri.

Da bismo se približili odgovorima na spomenuta pitanja etničke identifikacije i socijalne pripadnosti, problemu treba pristupiti otvoreno i bez ideoloških ograda. U tom smislu možemo s razlogom postaviti pitanje mora li slabija nacionalna integracija koja je uvjetovana povijesnim okolnostima istovremeno značiti i slabije izražen etnički identitet. Asimilacijski bi pristup odgovorio potvrdno na ovo pitanje. Međutim, povijesne činjenice umnogome osporavaju tezu o asimilaciji. Tri glavne etničke skupine koje od davnine žive na području Istre bile su podložne višestoljetnim pokušajima asimilacije, što posebno vrijedi za istarske Hrvate i Slovence. Međutim, hrvatski i slovenski etnički entiteti uspjeli su se ne samo održati, već su imali i dovoljno snage da se uključe u procese nacionalne integracije koji se odvijaju u 19. stoljeću te da nakon sloma fašističkog sustava ostvare teritorijalnu integraciju s matičnom državom. Na osnovi teze o slabijoj integraciji koja rezultira slabijim nacionalnim identitetom ne može se objasniti takav razvoj događaja na koji su nesumnjivo utjecale same etničke grupe koje žive u Istri i njihove organizacije.

Ukoliko se pitanje održanja etničkih identiteta postavi na taj način, dolazi do izražaja upravo njihova međusobna uvjetovanost. U uvjetima političke dominacije stranaca koja je postojala sve do novijeg vremena, jedini način opstanka bila je međusobna trpeljivost naroda koji su živjeli u Istri. Prepoznatljivost pojedinoga

etničkog entiteta dolazi do izražaja u odnosima s drugima. Ovi odnosi, međutim, mogu biti dvovrtni: zasnovani na suradnji među društvenim grupama ili na sukobu među njima. Na području Istre dolazila su do izražaja oba oblika, ali su ipak uvijek prevladavali odnosi suradnje, barem kad je riječ o autohtonim grupama. Na taj se način mogu objasniti različite epizode iz istarske povijesti. Takvi primjeri su politički savez Hrvata i Slovenaca za nacionalnu emancipaciju u vrijeme Austro-Ugarske monarhije, kao i uključivanje istarskih Talijana u borbu protiv fašističkog režima. Na najdramatičniji se način problematičnost etničkih podjela u Istri izrazila i u velikom egzodusu koji se događao nakon drugoga svjetskog rata kad je zajedno s talijanskim *esulima* Istru napustio i opredijelio se za talijansko državljanstvo značajan broj Hrvata.

Kako popisi pučanstva, pored "fizičke" pokretljivosti, odražavaju i promjene u samoidentifikaciji stanovništva, poradi ilustracije složenosti identifikacijskih procesa u Istri u sljedećoj tablici i slici navodimo prikaz promjena u narodnosnoj strukturi od 1880. do 1991.g.

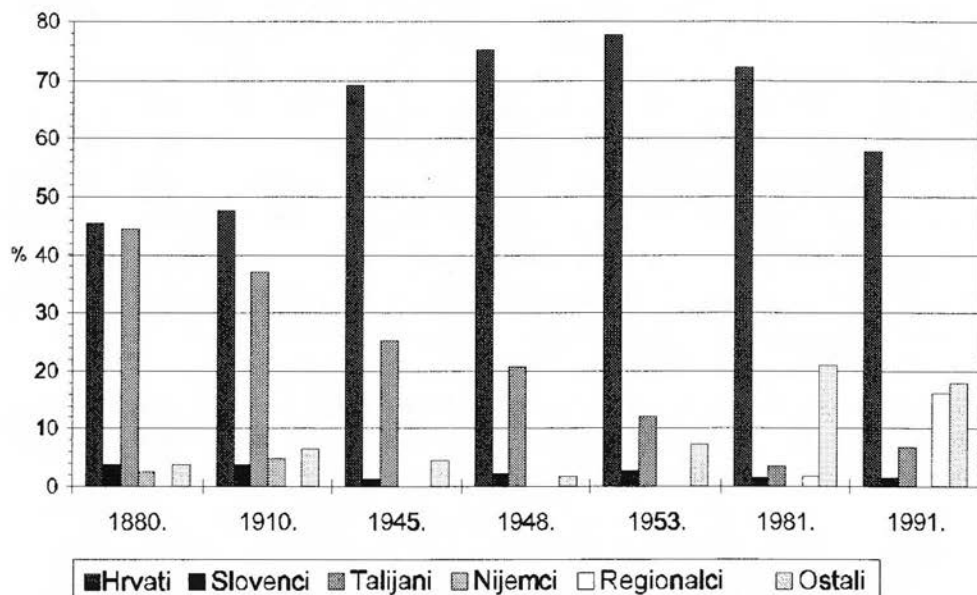
Tablica 1: Kretanje stanovništva po narodnosti

Godina	Hrvati	Slovinci	Talijani	Nijemci	Regionalci	Ostali	Ukupno
1880.	81.175	6.995	79.155	4.231		6.825	
%	45,5	3,9	44,4	2,4		3,8	100
1910.	126.478	10.254	98.520	12.452		17.132	
%	47,7	3,8	37,2	4,7		6,5	100
1945.	160.872	2.771	58.681			10.443	
%	69,1	1,2	25,2			4,5	100
1948.	155.701	4.606	42.727			3.619	
%	75,3	2,2	20,7			1,8	100
1953.	155.063	5.552	23.934			14.729	
%	77,8	2,8	12,0			7,4	100
1981.	157.112	3.434	7.859		3.691	45.510	
%	72,2	1,6	3,6		1,7	20,9	100
1991.	135.170	3.671	15.627		37.654	42.023	
%	57,7	1,6	6,7		16,1	17,9	100

Izvor: Društvena istraživanja 6-7/1993.

Napomena: U tablici nisu prikazane skupine manje od 1%.

Slika 1: Kretanje stanovništva po narodnosti

Najizrazitija pojava u prikazanim podacima je trend smanjivanja postotka Talijana do osamdesetih godina i povećavanja postotka Hrvata do pedesetih godina.¹ Svakako da su na ove trendove djelovale prvenstveno migracije pripadnika jednog i drugog naroda, posebno u ranijim razdobljima. Međutim, kad je riječ o razdoblju od početka osamdesetih do danas, prilično jasno dolaze do izražaja drugačiji trendovi, a oni se ne mogu objasniti fizičkim kretanjem pučanstva. Godine 1981. se u popisima počinju pojavljivati regionalno opredijeljeni, a 1991. oni postaju relevantna društvena skupina u Istri. Pored toga, i broj Talijana se u navedenome popisnom razdoblju gotovo podvostručio. Iz navedenih podataka se može prilično jasno raspoznati da je pojava regionalno opredijeljenih od 1981, ali i porast udjela Talijana u pučanstvu Istre, povezana s opadanjem postotka Hrvata u Istri. Budući da u ovom razdoblju nije bilo tako značajnih migracijskih kretanja (posebno ne kod spomenutih grupa), moramo pretpostaviti da je dinamika identifikacijskih procesa bila glavni izvor promjena.

¹ Radi korektnosti treba reći da podaci s popisa stanovništva iz 1921. i 1931. g. pokazuju suprotne trendove, ali kako su ovi popisi provedeni u vrijeme fašističke represije i smišljenog doseljavanja iz Italije, podaci s ovih popisa su dosta problematični (o tome vidjeti: Radetić, 1944: 31 i dalje).

Spomenute društvene situacije teško se mogu podvesti pod integracionističko-asimilacijski model. Osnovni problem je u tome što ovaj model počiva na pretpostavci da je nacionalna identifikacija najvažnija kako za pojedinca, tako i za društvenu grupu. Ukoliko se i priznaje postojanje različitih identiteta, etnički odnosno nacionalni se shvaćaju kao određujući. Ovakvo shvaćanje je karakteristično za pogled na pitanje identiteta "izvana", s pozicija istraživača koji promatra određenu sredinu imajući u vidu već pretpostavljene odnose, ili nacionalnog ideologa koji je zabrinut za državnu cjelovitost. Međutim, sa stanovišta samih sudionika, dakle "iznutra", doživljaj identiteta može biti sasvim drugačiji. Predodžbe su složenije i konkretnije. Kako je već G. Simmel naglašavao, svaki pojedinac pripada različitim društvenim krugovima. Njegov identitet je određen pripadnošću različitim socijalnim grupama, od obitelji do nacije, a većina ovih oblika pripadnosti se u svakodnevnom životu povezuje i s prostornom (teritorijalnom) dimenzijom. Četvrt stanovanja, naselje, regija i država su takve prostorne dimenzije socijalne pripadnosti. Pored toga postoje oblici socijalne pripadnosti koji ne moraju uključivati prostornu dimenziju, barem ne neposredno. Takvi su oblici pripadnosti univerzalni poput religije ili klase. Na razini svakodnevnog života, ovi "krugovi" kojima pojedinac pripada i koji uvjetuju njegov osobni i kolektivni identitet mogu biti u suprotnosti što najčešće rezultira frustracijama i marginalizacijom u pojedinim "krugovima" društvenosti. Na ovaj problem najbolje ukazuje teorija društvenih uloga. Zbog toga su pojedinci i društvene grupe prisiljeni organizirati i reorganizirati različite segmente vlastitog identiteta i prilagođavati ih vremenu i situaciji u kojoj žive. Ovaj proces "prilagođavanja" vanjskim i unutarnjim situacijama možemo shvatiti kao proces identifikacije. Bit ovih procesa daleko bolje izražavaju situacionističke teorije nego što to čini koncept asimilacije razvijen u sklopu difuzionističke teorije.

2.2. Dinamika i kontekst identifikacije

Kad je riječ o teritorijalnoj dimenziji identifikacije u Istri, razložno je pretpostaviti tri razine identifikacije koje dovode do trodjelnog segmentiranja osobnih i kolektivnih identiteta: lokalnu, regionalnu i nacionalnu. Odnos među navedenim segmentima nije stalan već je dinamičan, zavisi od društvene situacije u kojoj se odvija identifikacija. Radi se u osnovi o tome gdje se, u kakvoj društvenoj situaciji povlači razlikovna crta između pripadnika jedne grupe i širega socijalnog okruženja (Pusić, 1995: 3). Tako će, primjerice, stanovnik Lindara, maloga istarskog sela kraj Pazina, ponajprije zbog specifičnog dijalekta (cakavštine) u Pazinu biti identificiran kao

Lindarac. Međutim, izvan Istre, recimo u Slavoniji, veća je vjerojatnost da će isti pojedinac biti identificiran kao Istranin iz jednostavnog razloga što u takvoj situaciji uski lokalni identitet nije raspoznatljiv. U oba slučaja njegov etnički i nacionalni identitet (npr. hrvatski) ne mora uopće biti upitan. Njegov nacionalni (hrvatski) identitet će biti određujući npr. u Njemačkoj. U svim ovim primjerima ne postoji nikakva proturječnost identiteta, već do izražaja dolazi upravo kompatibilnost identiteta.

Spomenuto "premještanje" različitih segmenata identiteta ne mora uvijek biti uvjetovano promjenom mjesta. Neke povijesne situacije dovode do homogenizacije nacionalnog identiteta, pri čemu on postaje određujući u djelovanju pojedinaca i grupa, a druge situacije opet pogoduju afirmaciji lokalnih i regionalnih. U prve se ubrajaju, primjerice, agresija i strana okupacija jer, kao što navodi F. Gross: "agresor je organiziran centralistički, a to zahtijeva sličnu organizaciju resursa, moći i iznad svega zajednički napor ljudi u suprotstavljanju opasnosti" (Gross, 1978: 10). Uostalom, sva istraživanja socijalne dinamike pokazuju da društveni sukobi i prijetnje "izvana" dovode do centralizacije i homogenizacije društvenih grupa. S druge strane, mirnija i stabilnija razdoblja društvenog razvitka pogoduju interesnoj diferencijaciji, "socijalnom opuštanju" i afirmaciji lokalnih i regionalnih identiteta. Na ove utječu dijelom racionalni elementi kao što su težnje za preraspodjelom gospodarskih resursa u korist regije ili mjesta življenja i težnje za preraspodjelom političkog utjecaja (lokalna samouprava), kao i romantični elementi vezanosti za lokalni zavičaj, mjesto rođenja i djetinjstva i sl. Istra nije izuzetak od ovih tendencija iako ima i svoje posebnosti. Etnički i nacionalni identiteti su najviše dolazili do izražaja upravo u vrijeme najžešćih pokušaja njihovog iskorjenjivanja. U tom smislu se masovni ustanak Istrana u rujnu 1943. i zahtjev za pripojenje Hrvatskoj mogu shvatiti prvenstveno kao posljedica višestoljetnih pokušaja asimilacije hrvatskog entiteta, poduzimanih s različitih strana. Posebnu ulogu u tom smislu zasigurno je odigrala fašistička represija koja je predstavljala najradikalniji oblik, tj. genocid.

Izbijanje u prvi plan jednoga segmenta identifikacije ne znači da su ostali izgubili značaj. Oni su samo potisnuti i "premješteni" u latentni oblik. Međutim, dinamika procesa identifikacije ne može se razumjeti izvan vrijednosnog i etičkog sklopa određene zajednice. Upravo u tim elementima kulture, ili bolje rečeno subkulture, treba tražiti specifičnost istarske situacije. Suživot (*convivenza*) u Istri nije politička fraza, već vrijednost nastala u uvjetima povijesne nužnosti zajedničkog življenja. Čak i u razdobljima najvećih sukoba ova je vrijednost izbijala na površinu i predstavljala osnovu na kojoj se uvijek iznova mogao reafirmirati multikulturalizam kao bitno obilježje subkulture ovoga područja. Pri tome može na prvi pogled zvučati paradoksalno tvrdnja da su se upravo zahvaljujući multikulturalizmu u Istri jedino i

moгли tisućljećima održati posebni etnički identiteti uključujući i onaj hrvatski. Teritorijalno i politički odvojene od širih matičnih grupa, hrvatske i slovenske etničnosti (povremeno i romanska) bile su podložne stalnim asimilacijskim pritiscima. Otpor tendencijama “brisanja” identiteta koje su mahom dolazile “izvana” bio je moguć samo pod pretpostavkom visokog stupnja tolerancije “unutar” istarskog društva, bez obzira na etničke i socijalne podjele. Multikulturalizam je na sasvim konkretan način povećavao sposobnost otpora asimilacijskim tendencijama.² Najvažnija vrijednost istarskog multikulturalizma uvijek je bio upravo suživot (*convivenza*). Svoj u osnovi etički značaj *convivenza* je možda najbolje potvrdila u uključivanju istarskih Talijana u antifašistički pokret, utoliko više što je 1943. godine bilo jasno da borba protiv fašizma u Istri znači istovremeno i borbu Istre za teritorijalno razgraničenje od talijanske države. Drugi puta u ovom stoljeću vrijednost suživota u Istri dovedena je u pitanje tijekom egzodusa talijanskog stanovništva Istre nakon drugoga svjetskog rata. Ali, čak ni drama takvih razmjera nije rezultirala na području Istre mržnjom i revanšizmom kakva bi se mogla možda i razložno očekivati. Ova činjenica samo potvrđuje tvrdnju o dubokoj povijesnoj utemeljenosti subkulture međuetničkih i interkulturalnih odnosa karakterističnoj za ovaj kraj.

2.3. Regionalizam, zavičajnost i političko tržište

Regionalizam možemo definirati kao pokret i ideologiju koji zastupaju ideju o preraspodjeli državne moći na razini regije, a u socijalnom smislu regionalizam je zasnovan na izraženoj subnacionalnoj identifikaciji koja postoji na određenom području. Prema tome, za empirijsko istraživanje regionalizma bitna su prvenstveno dva pitanja: 1. pitanje organizacije koja omogućava institucionalizaciju mobilizacijskih procesa na regionalnoj razini; 2. pitanje socijalne osnove pokreta.

Politička organizacija

Prvo pitanje se odnosi prvenstveno na regionalnu političku stranku koja preuzima vodeću ulogu u mobilizacijskim procesima. U slučaju Istre to je Istarski demokratski sabor, IDS, nastao 1989. godine u uvjetima političkih previranja u Hrvatskoj. Političkom strankom u formalnom smislu postaje 14. veljače 1990, nakon uvođenja

² E. Pusić u tom smislu rabi pojam “kapaciteta” kao bitnog aspekta održanja identiteta i njegove snage djelovanja (Pusić, 1995).

višestranačja. Prvo javno predstavljanje stranke bilo je u Puli 18. travnja 1990. Politički profil stranke ocrtan je u Programskoj deklaraciji objavljenoj 1991.

U Programskoj deklaraciji IDS se ideološki određuje kao stranka liberalnog usmjerenja, s time da je ovo određenje načelne prirode. Vrijednosti koje se u tom pogledu navode jesu: građanski suverenitet, međuetnička tolerancija, ljudska prava i sloboda medija. Treba, međutim, napomenuti da ideološki profil stranke nije istinski važno pitanje za regionalne stranke, pa tako ni za IDS. Prava politička osnova stranke je regionalizam, pri čemu se posebno ističe teritorijalna i kulturna dimenzija. IDS se u tom pogledu određuje kao "regionalna stranka koja djeluje na prostoru Istre i istarskih otoka, državno-teritorijalno razdjeljena između republika Hrvatske, Slovenije i Italije, ali povijesnim, kulturnim, zemljopisnim, etničkim, gospodarskim i ekološkim određenjima objedinjena u trojedno jedinstvo tog prostora" (Programska deklaracija IDS-a, 1991, Dokumentacija). Već u ovim samoodređenjima sadržana je jedna od temeljnih strateških ideja ove stranke - transgraničnost. Iako se transgraničnost nastoji definirati prvenstveno na funkcionalan način, kao potreba za lakšim kolanjem "radne snage, stanovništva, ideja, znanja i materijalnih dobara" među dijelovima Istre koji se nalaze u različitim državama,³ nemoguće je izbjeći političke implikacije takvog usmjerenja. Inzistiranje na "trojednom jedinstvu prostora" i decentralizaciji vlasti predstavlja u biti stratešku orijentaciju prema posebnom statusu ovoga područja u sklopu "Europe regija".⁴ Najvažnija obilježja takve strategije su plurietničnost i policentrizam. Prvo naročito dolazi do izražaja u odnosu prema talijanskoj manjini, pri čemu se zauzima maksimalistički stav u zaštiti prava, posebno u jezičnim pitanjima.⁵ Policentrizam je logična posljedica zahtjeva za decentralizacijom političke moći, ali proizlazi i iz trojedinosti istarskog prostora čime se želi naglasiti značaj regionalnoga identiteta u odnosu na nacionalne. Iako se ne radi o tradicionalnom autonomaštvu, a još manje o separatizmu, spomenuta strateška orijentacija ipak predstavlja ograničenje nacionalno-državnog utjecaja i kao takva je u koliziji sa sadašnjim konceptom uređenja Hrvatske države. Pored autonomizma (zahtjev za većom autonomijom) i transgraničnosti, treći politički cilj koji zastupa IDS je demilitarizacija istarskog prostora. Ova posljednja ideja nema toliko strateški značaj, već predstavlja dosta uspješan promičbeni potez IDS-a.

³ Upućujemo na razgovor stranačkih čelnika u uredništvu časopisa "Erasmus", Zagreb, 1995, br. 11.

⁴ Formalno je ova orijentacija potvrđena u Deklaraciji o Euroregiji Istri koja je donesena na Izvanrednom Saboru IDS-a 24. travnja 1994. u Rovinju.

⁵ "Postupnu realizaciju govorne i pisane dvojezičnosti u javnom životu potrebno je promovirati putem školstva i to uvođenjem u cijeloj Istri fakultativne i obavezne nastave talijanskog jezika u školama s hrvatskim i slovenskim jezikom, prema kriteriju brojčane prisutnosti talijanske zajednice u pojedinim istarskim općinama" (Programska deklaracija IDS-a, 1991).

Regionalizam i istrijanstvo

Zahtjev za decentralizacijom odlučivanja i većom autonomijom na regionalnoj razini nije dovoljan uvjet za masovnu mobilizaciju na subnacionalnoj razini. Politička organizacija koja želi na određenom području konkurirati nacionalnoj političkoj organizaciji prisiljena je na djelovanje prema korporativnom modelu što znači da mora osigurati relativno visok stupanj unutarnje homogenosti. U tom smislu najvažnije pitanje se odnosi na socijalnu osnovu pokreta. Iako regionalistički pokret može biti profiliran u ideološkom smislu, to nije njegovo bitno obilježje. Strategije regionalističkih pokreta usmjerene su prvenstveno na preraspodjelu političke moći, pri čemu teritorijalna dimenzija ima odlučujući utjecaj, a ideološke podjele mogu s taktičkog stanovišta samo štetiti pokretu. U uvjetima poklapanja etničkih i regionalnih granica nastaje korporativni model u vidu etnoregionalizma. Ukoliko ne postoje takvi uvjeti, ulogu socijalne homogenizacije mogu barem privremeno odigrati gospodarske proturječnosti (primjer Lombardije u Italiji). Međutim, najčešće se događa da regionalne organizacije, da bi ostvarile i održale masovnu podršku, pribjegavaju pokušajima "konstrukcije" etničkih identiteta ukoliko oni ne postoje ili ukoliko nisu jasno izdiferencirani tijekom povijesnog razvoja. Kako ističe D. W. Urwin, "svi suvremeni regionalni pokreti se pozivaju na neki oblik etničkog identiteta" (Urwin, 1982: 428). U Istri se posljednjih godina događa nešto slično s kategorijom "istrijanstva".

U programskim materijalima IDS-a pojmu "istrijanstva" se pridaje višestruko značenje. Tako u spomenutoj Deklaraciji iz 1991. možemo pročitati da je "istrijanstvo svijest o pripadnosti slavenskog i latinskog stanovništva Istre zajedničkoj višekulturnoj realnosti Istre", ali isto tako i stav da ono "predstavlja specifičnu svijest regionalne pripadnosti koja se odnosi na procese identifikacije istarskog čovjeka sa zajedničkom teritorijalnom i povijesnom sudbinom". Pri kraju odlomka o ovoj temi ističe se da se "Istrijani identificiraju manifestirajući hrvatsku, slovensku, talijansku nacionalnu pripadnost i *istrijansku etničku pripadnost*" (kurziv naš). Prema tome, kategorija "istrijanstva" ima u procesu političke mobilizacije dvostruku funkciju. S jedne strane, ona treba relativizirati nacionalnu pripadnost, a s druge je strane važan čimbenik homogenizacije na regionalnoj razini.

Drugo je pitanje što pojam "istrijanstva" znači u svakodnevnom životu za stanovnike Istre. Politička prerada ovog pojma zasigurno je u funkciji ciljeva regionalističkog pokreta i njegove organizacije. Kulturna različitost, multietničnost koja seže u daleku prošlost i policentričnost (prostorna i socijalna) neosporna su

obilježja istarske situacije. To, međutim, još uvijek ne znači da se identiteti koji na toj osnovi nastaju mogu svesti na etnički identitet, barem ne u smislu narodnosnog identiteta. Iako ovaj identitet u političkom smislu funkcionira kao dobra "zamjena" za etnički identitet, naše je mišljenje da se radi o obliku lokalne identifikacije s naglašenom teritorijalnom dimenzijom koja se ne može poistovjetiti s etničkom. Istrijanstvo bi u tom smislu bilo ispravnije shvatiti kao svojevrsni *zavičajni* identitet koji postoji u Istri pored etničkih i nacionalnih identiteta. Istrijanstvo predstavlja identitet zasnovan na vezanosti za uži zavičaj (shvaćen u svojoj teritorijalnoj i socijalnoj dimenziji), dok je etničnost zasnovana na vezanosti za narod. Regionalni identitet koji izražava pojam istrijanstva ne bi trebalo shvatiti kao *etničku*, već prije kao *etičku* pojavu, utemeljenu na povijesnom i kulturnom značaju suživota (*convivenze*) različitih etničnosti na ovome prostoru. To, naravno, ne znači da lokalna identifikacija ne može imati prvenstvo u svakodnevnom djelovanju nad etničkom i nacionalnom. Dapače, u Istri to nije rijetka pojava. Podsjećamo samo na ranije spomenut podatak da se, prilikom popisa stanovništva 1991. svaki šesti stanovnik Istre izjasnio regionalno na pitanje o nacionalnoj pripadnosti. Bilo bi na temelju toga pogrešno zaključiti da su ovi pojedinci anacionalni i bez etničkog identiteta. Većina njih se pored lokalne pripadnosti osjeća pripadnicima hrvatskoga, talijanskog ili nekog drugog naroda, jednako kao što velik dio onih koji su se izjasnili kao Hrvati, Talijani itd. osjećaju snažnu vezanost za svoj istarski zavičaj. Radi se samo o tome da se uslijed nametnutog izbora "ili-ili" pojedinci opredjeljuju za onaj identitet koji smatraju primarnim u datoj situaciji. Na području Istre su ovi procesi identifikacije socijalnih aktera vrlo složeni, a svaki pokušaj da se oni ocrtaju crno-bijelim tonovima rađa otpor i mržnju te daje iskrivljenu sliku stvarnosti. Realnija je pretpostavka o pluralizmu identiteta i njihovoj komplementarnosti.

Naravno, gornje naznake imaju prvenstveno hipotetički karakter te ih je potrebno provjeriti u empirijskim istraživanjima. Na neke aspekte ovoga problema vratit ćemo se u prikazu rezultata istraživanja koje smo proveli u Istri, a koji u osnovi potvrđuju navedene pretpostavke.

Političko tržište u Istri

Politički procesi, a posebno promjene u političkim strukturama, snažno utječu na procese identifikacije. To se osobito odnosi na etničku identifikaciju, ali i na druge oblike društvene solidarnosti koji imaju naglašenu teritorijalnu dimenziju. Utjecaj državnih političkih struktura očituje se u službenom jeziku, profiliranju

obrazovnih i kulturnih institucija, uspostavljanju standarda ljudskih prava itd. Na taj način je moguće usmjeravati procese identifikacije u poželjnom smjeru. Zbog toga je u istraživanju etničke i regionalne identifikacije važno pitanje o uvjetima koji vladaju na "političkom tržištu", o tome postoji li politička organizacija na regionalnoj razini, pitanje njezinog utjecaja, kao i pitanje utjecaja drugih stranaka, posebno onih nacionalnog profila.

Prethodni uvid u postojeće stanje na području Županije istarske daju rezultati dosadašnjih izbora. Podatke o izborima u razdoblju 1992-1995 navodimo u tablici 2.

Tablica 2: Rezultati Izbora 1992-1995. u Županiji istarskoj (stranačke liste)

ISTRA - Županija	LISTE 92.	%	LOKAL. 93.	%	ŽUP. DOM 93.	%	LISTE 95.	%
IDS	49.460	41,30	85.247	74,17	76.273	66,42	74.956	*60,64
HDZ	16.300	13,61	17.833	15,52	18.782	16,35	17.783	14,39
HSLŠ	18.088	15,10	7.153	6,22	11.658	10,15	10.080	8,15
SDP	10.935	9,13	1.951	1,70	2.194	1,91	5.788	4,68
HNS	6.017	5,02					*	*
HSS	1.656	1,38			1.396	1,22	*	*
HSP	3.282	2,74		0,00			1.724	1,39
SSH - ASH	1.896	1,58					1.513	1,22
SDU	1.529	1,28					4.797	3,88
HND							4.069	3,29
ostali	10.588	8,84	2.745	2,39	4.540	3,95	2.900	2,35
Ukupno glasovalo	123.545	100,00	118.410	100,00	118.823	100,00	127.982	100,00
BROJ BIRAČA	165.620		159.301		159.502		175.805	
NEVAŽEĆI	3.794	3,07	3.481	2,94	3.980	3,35	4.372	3,42

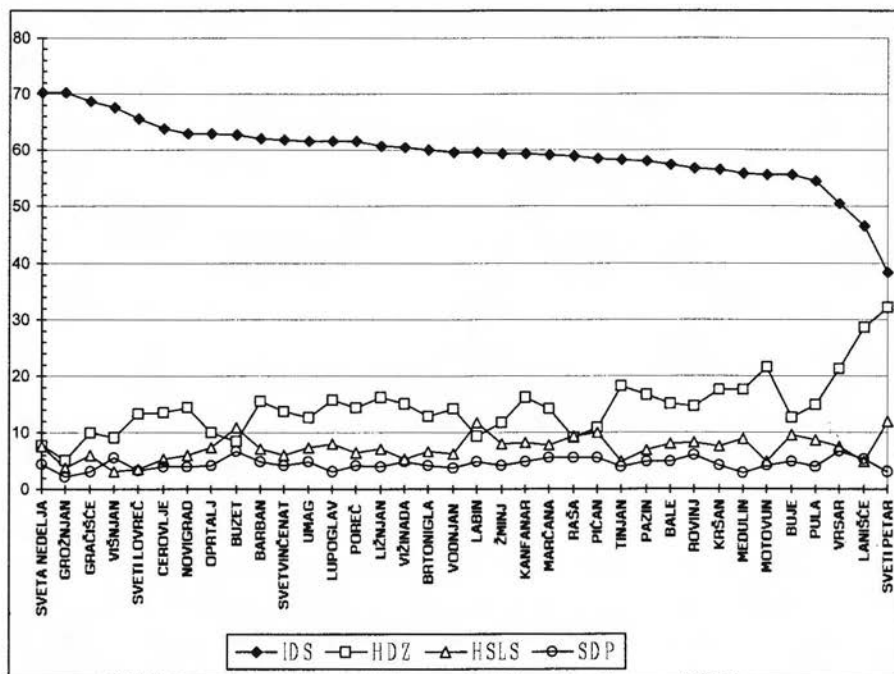
* Na izborima 1995. IDS je nastupio u sastavu koalicije "Sabor 95", ali se navedeni postotak može smatrati podrškom IDS-u budući da su na području Istre ostale stranke iz koalicije marginalno zastupljene.

Napomena: Od ukupnog broja birača koji su izašli na izbore najprije su odbijeni nevažeći listići, a zatim su izračunati postoci. U službenim izvješćima nije uvijek korišten isti postupak pa se postoci u manjoj mjeri razlikuju. (Izvor: Arhiva ŽI.)

U tablici smo naveli podatke o glasovanju za stranačke liste jer smatramo da oni objektivnije odražavaju raspoloženje birača u odnosu na političke stranke nego podaci o glasovanju za pojedine kandidate.

Već na izborima 1992. godine IDS je mogao računati na podršku više od 40% biračkog tijela u Županiji istarskoj, dok je na lokalnim izborima 1993. ova stranka dobila gotovo tri četvrtine glasova. Rezultati izbora iz 1992. pokazuju da je tada još uvijek postojalo političko tržište u Istri. Iako IDS već tada predstavlja dominantnu političku organizaciju na lokalnoj razini, još uvijek postoji "političko tržište" jer ni jedna stranka nije imala monopolistički položaj u vidu apsolutne većine. Relativnu većinu IDS je dosta spretno iskoristio za afirmaciju regionalnog identiteta na istarskome političkom prostoru, tako da su već lokalni izbori i izbori za Županijski dom sabora 1993. pokazali iščeznuće političke konkurencije. Nacionalne političke stranke kao što su HSLS i SDP izgubile su podršku dijela birača, pri čemu je SDP praktički marginaliziran. HDZ je u Istri zadržao dosta stabilnu poziciju, ali bez većega formalnog utjecaja u lokalnim institucijama.

Slika 2: Glasovanje po općinama na izborima 1995. g. u Županiji istarskoj

Izvor: Dokumentacija IDS-a.

Radi ilustracije sadašnje raspodjele političkog utjecaja na biračko tijelo Istre, navodimo grafički prikaz rezultata glasovanja za četiri najrelevantnije političke stranke po sadašnjim općinama Županije istarske na izborima 1995. godine (slika 2).

Iz grafičkog prikaza je jasno vidljivo da je IDS dobio manje od 50% glasova samo u dvije istarske općine - u Lanišću i Sv. Petru u šumi. Međutim, radi se o općinama s relativno malim brojem birača. U Lanišću je na biračkim spiskovima bilo 420 birača, a u Sv. Petru 807.

Politički procesi u Istri predstavljaju dobar primjer međudjelovanja zatečenih i "proizvedenih" čimbenika u dinamici regionalne identifikacije. Većina političkih stranaka u Istri marginalizirana je upravo zbog previđanja ili ignoriranja regionalne dimenzije. S druge strane, politički monopol IDS-a sigurno pojačava procese regionalne identifikacije, tako da će stranke koje imaju političkih ambicija na području Istre morati nacionalne programe dograditi regionalističkim sadržajima.

U razmatranju spomenutih tendencija u procesima identifikacije ne treba zanemariti još jedan važan aspekt. On se sastoji u činjenici da se procesi društvene identifikacije u Istri danas odvijaju u situaciji prijelaza iz jednostranačkoga u višestranački demokratski politički sustav. Promjene često na radikalna način zahvaćaju svakodnevni život pojedinaca i društvenih grupa. Rutina svakodnevnice nestaje, a s njom i stare socijalne strukture i mnogi oblici osobne i grupne identifikacije. Pokušaji "rekonstrukcije" osobnih i kolektivnih identiteta ne odvijaju se jednoznačno, već multidimenzionalno. Promjene koje se odvijaju na području ideoloških i vrijednosnih usmjerenja, društvene stratifikacije, etnonacionalnih identiteta itd. mogu dovesti do zatvaranja društvenih grupa na različitim razinama. U pokušaju reafirmacije grupnog konformizma i prilagodbe socijalnoj okolini započinje potraga za "čvrstim točkama" u vidu zaboravljenih povijesnih činjenica, tradicije, lokalnih vrijednosti, ali isto tako i gospodarskih i političkih interesa. Sigurno je da su ovi uvjeti u kojima se odvija proces grupne identifikacije izvor brojnih sukoba. Stabilizacija gospodarske situacije i definiranje institucionalnih okvira društvenosti trebali bi dovesti do prevladavanja racionalno-interesnih aspekata identifikacije (ekonomski i politički interesi) nad afektivno-tradicionalnim (vrijednosti i tradicija) i time do smanjenja društvenih napetosti i sukoba. Međutim, s obzirom na probleme s kojima se susreću društva u tranziciji vjerojatnije je očekivati da će sadašnja situacija nestabilnosti identifikacijskih procesa i marginalizacije različitih društvenih skupina potrajati duže nego što se u početku mislilo. Proces regionalne mobilizacije u Istri po našem su mišljenju neodvojivi od širih društvenih procesa i u značajnoj mjeri ovise o stabilizaciji hrvatskog društva u cjelini.

LITERATURA

- BARTH, Fredrik (ur.) (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Culture Difference*. Boston: Little, Brown & Co.
- BELL, Daniel (1975). "Ethnicity and Social Change", u: Nathan Glazer, Daniel P. Moynihan (ur.). *Ethnicity: Theory and Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- BERGNACH, Laura (ur.) (1995). *L'Istria come risorsa per nuove convivenze*. Gorizia: ISIG.
- BERGER, Peter, Brigitte BERGER, Hansfried KELLNER (1973). *The Homles Mind*. Harmondsworth: Penguin Books.
- BERTOŠA, Miroslav (1985). *Etos i etnos zavičaja*. Pula: Čakavski sabor.
- BERTOŠA, Miroslav (1995). *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*. Pula: ZN "Žakan Juri".
- COHEN, Abner (1974). *Two-dimensional Man*. London: Routledge & Kegan.
- GLAZER, Nathan, Daniel MOYNIHAN (ur.) (1975). *Ethnicity: Theory and Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- GROSS, Feliks (1978). *Ethnics in a Borderland: An Inquiry into the Nature of Ethnicity and Reduction of Ethnic Tensions in a One-Time Genocide Area*. Westport: Greenwood Press.
- GRUBER, Dane (1924; reprint s.a.). *Povijest Istre*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- HRŽENJAK, Juraj (1993). *Lokalna samouprava i uprava u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Informator.
- LAZIĆ, Mladen (ur.) (1991). *Položaj naroda i međunacionalni odnosi u Hrvatskoj: sociološki i demografski aspekti*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- MILANOVIĆ, Božo (1991). *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga prva. Pazin: Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila".
- PAROVEL, Paolo (1993). *Izbrisani identitet*. Pazin - Poreč - Pula: Udruženi nakladnici.
- PUSIĆ, Eugen (1995). "Identitet - diverzitet - kapacitet", *Erasmus*, Zagreb, br. 11.
- RADETIĆ, Ernest (1944). *Istra pod Italijom 1918-1943*. Zagreb: autorova naklada (Preisak: Matica hrvatska ogranak Rijeka, 1991).
- RIGGS, W. Fred (1991). "Ethnicity, Nationalism, Race, Minority: A Semantic/Onomantic Exercise (Part One)", *International Sociology*, 6(3).
- SIMMEL, Georg (1971). *On Individuality and Social Forms*. Chicago: The University of Chicago Press.

SMITH, Anthony D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.

SMITH, Anthony D. (1994). "The problem of national identity: ancient, medieval and modern?", *Ethnic and Racial Studies*, London, 17(3).

SPINČIĆ, Vjekoslav (1924; reprint s.a.). *Narodni preporod u Istri*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

WEBER, Max (1986). *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus.

ŽERJAVIĆ, Vladimir (1993). "Doseljavanja i iseljavanja s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910-1971", *Društvena istraživanja*, Zagreb, 2(4-5/6-7/).

ETHNICITY AND REGIONALISM IN ISTRIA: AN HISTORICAL VIEW AND THE MODERN CONTEXT

SUMMARY

A discussion on ethnicity and regionalism in Istria implies an historical framework. The historical approach must be supplemented by structural analysis. In as much as the questions of ethnic and regional identifications in Istria are approached without prejudice, these two forms of identification do not have to be presented as opposed, but can be as complementary. In this sense, we can assume that there are essential differences between an objective "outside" view on the Istrian situation and the view from the "inside", which is characteristic of the participants themselves. In real, life situations multiple forms of identification are characteristic, and the social context shall determine which segments of identity shall take on a manifest character and which shall maintain a latent form. In this analyses of regionalism in the Istrian area, the author deals with its political organisation, the category of "Istrianism" and the political "market" in Istria. In the closing part of the paper the author brings the processes of regional mobilisation in Istria into the broader social context. From this aspect, the resolution of conflictive situations in regard to ethnic and regional identification is to a great deal dependent on the stabilisation of Croatian society as a whole.